

մը ինչևի, որ երկուս գործածուած է Հիներէն (Փ. Սոփրաս էջ 266 "Տրեայքն Տրաման առեալ յարբունուտ առնուլ զվզենակո շինութեան տաճարն ի քրիստոնէից Տարկացո, եւ Ոսկեր. Յովհ. Բ. 33, 41, Հմմտ. Հայկազն. բառ. Բ. 819), որուն ուրիշ մէկ ձեւն է վզեան վզէն, աւելի յաճախ գործածուած յեփնեփնէն, (Հմմտ. անդ.) սակէ ծագած է նաեւ բայն վզեանիմ (տուփիլ) եւ վզեանկցոցանել (տալ տուփել) գործածուած Մ. Գոշէն՝ Գա. աստատանարոց մէջ. սոյն այս բառն է առանց տարակուսի նաեւ կոտ. Բարձրբերդցոյ առ Հեթում գրած թղթին մէջ, ուր կ'ըսուի ըստ էջմ. 2եւ. "Միթէ զն (զեան) եղև նմա. ըստ Ճնարտութեան եւ ըստ մեզ՝ փարթամութիւն եղև Որդոյ մարդեղութիւնն" (ԱՐՏՏ. 1892, էջ 949), Հոս Պարթիս ձեռագիրն ունի ինչն ընթերցուածն, զոր ՏԵՐ-Միքէլեան իբրև յայտնի "սխալ, անտեսած է: Բառիս իմաստն է ըստ Հ.Բ. Ռ. Չեան, միտա, արտջ, առգանք, ծաղիք: — Իւր ծագումն պէտք է փնտռել անշուշտ պահլ. եւ նոր պարսկ. ڤيژان, զանդ. ڤيژان- բառին մէջ, որ Հայերէնի մէջ ալ մտածուած է "զեան, (եղջ. 48, Լամբր. եւն) եւ "զեան", (Գ. թղ. 171) ձեւերով Հիւրշման (Arm. Gr. 160) սոյն այս զեան բառին տակ կը գտնէ ինչևի եւ ինչևի, եւ կը փնտռէ ծագումն զանդ. *vižāna- արմատի մէջ:

Գրած էի արդէն սողեբա, երբ ընդունեցայ Մեծ. Նորայրի բարեկամական նամակն, ուր ի միջի այլոց կը հաշորդէր ինձ նաեւ ինչևի ընթերցուածն. այսու կրկին կը հաստատուէր նկատածս:

Վ. Ն. Ա.

2. ՎԱՐԵՊԵՑ ԱՐԴ. ԱՐԴԵԱՆՈՒՊԱՆՍԵՑԻ

Արշակ Ալպոյանեան՝ ծանօթ իւր բանասիրական յօդուածներովն Հնդկիսի եւ տաճկահայ թերթերու ընթերցողաց — նուիրած է Մոսկոյ շարժածութիւնի կարեւոր յօդուած մը "Հոյ ողբեր-նեան քոթնն մէջ նշմարու գրեմի՞ն — կարեւոր Վ. Արթնառուպոլեցի" (Մոսկոյ 55 [1908], Թ. 7, էջ 137—141), ուր կ'ուսումնասիրէ մանրամասնօրէն այդ վարդապետին գործունէութիւնն Տայ տպագրութեան պատմութեան 1661—1683 շրջանին մէջ: Կարապետ Արդ. անխնայ օգնական մը կը Հանդիսանայ Ոսկան Արդ. ի, որուն աշակերտ ալ կը կոչուի. իւր գործունէութեան ասպարէզն եղած է մասնաւորապէս Ամստերդամ, Լիվոնոյ եւ

Մարսիիա, ուր ապուած գրքերէն կրթութեան լուծին է իւր անունն. ստորգ է ինքն շարունակեց Ոսկանայ ձեռնարկութիւնն անոր մահուանէ († 1674) ետքը ժամանակ մը — տես այս ամենուն վրայ ներկայ յօդուածս եւ Պատմ. Հայ. տպագրութեան Աննետ. 1895 —, բայց թէ երբ եւ ինչպէս վախճանեցաւ, ցայժմ անյայտ կը մնար: Արպոյանեան կու գայ այս մասին լայն մը ձգել, Հանելով Արթնառուպոլոյ գերեզմանոցէն անոր դամբանին տպականգիրն. ի մէջ կը բերենք այս նկատմամբ գրածներէն կարեւոր սողեբա.

"Այս անձնաւորութեան անշուք եւ անշմար գերեզմանը ինձի վիճակեցաւ գտնել 1906 Մայիսի մէջ՝ Արթնառուպոլի ընդարձակ գերեզմանատանին՝ եկեղեցականներու յատուկ բաժնին մէջ, անրեթեւեանի ըլլալու աստիճան Հին տապաւնաբարով մը, ուր միայն վեղար մը եւ գառազան մը կ'երեւային յատկանշական եւ ուշագրաւ... Կարապետ վարդապետի անշուք գերեզմանն... շատ բան կը խօսէր, պարզելով քիչ եւ շատ կեանքը մարդու մը՝ որ մեր մտաւոր լուսաւորութեան գործին ամենէն եւ անդուս աշխատողներէն մէկը եղած էր. թողուք որ իւր տապաւնաբար իստի.

ԱՅՍ Է ՏՍՊԱՆ ԴԻՐ ԱՆՆԻՍԻ
 ՈՒՐՈՒՄՆ՝ ՄԵՇԻՒ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ
 ԿԱՐԱՊԵՏԻ ՅՈՎԳԻՐՈՒԻ
 ԷՐ ՅԱՆՎԱԿԵՐՏ ՏԵԱՌՆ ՈՍԿԱՆԻ
 ԿՐԿԻՆ ԼԵՃՈՒԻՍ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԼԻ,
 ԼԵԱԼ ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԱՐԴԵԱՆՈՒՊԱՆՍԻ
 ԲԱՅՑ ՈՉ ԵՐԿԱՐ ԺԱՄԱՆԱԿԻ
 ԱՅԼ ԵՒ ՄԵԱՆՆԻ ԻՐԻ ԻՐՆ ԱՄՍԻ,
 ՎԱՐՍՈՒՆ ԱՄՕԲ ՀՈՂ ՄՏԱՆԻ՝
 ՈՐ Է ԱՅՈՒՄ ԳԵՐԵՃՄԱՆԻ,
 ՀԱՋԱՐ ՀԱՐԻՐԻ ԵՒԵՍՈՒՆ ՀՆԳԻ (= 1686)
 [ՀԱՐԵԹԱԿԱՆ՝] ԹԱՎԱԿԱՆԻ
 ՅԻՇԵԱԼ ԼԻՋԻԲ ՀԱՅՐ ՄԵՂԱՅԵՐԻ :

Ցապանագրին Տամմարտ Կարապետ վարդ. ծնած կ'ըլլայ 1626ին, իբրև աշակերտ Ոսկանի գտնուած ժամանակ մը էջմուշին: Կենաց վերջին տարիներն դարձած կ'երեւայ իւր Հայրենիքն ՍԱրթնառուպոլիս եւ ասպնորդ կարգուած, զոր Տաղու 9 ամիս վարած կը վախճանի: Վ. Ն. Ա.

Յ. ԿՈՒՐՅԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԵՒ "ՀԱՅ ԲՆԱՐՈՆԸ
 Ցասնեակ տարիներ յառաջ "Արարատ" թերթին մէջ, կը նշմարուէր արդէն Հայ երաս.

1 Ալպոյանեան կարգադատ է ոչ ուրիշ, ըլլալու է ըստ իմաստին եւ արդին այսպէս:
 2 Մոսկոյ ունի հոյ՞ պոէզի:
 3 Անրեթեւեանի է այսպիսի կամ ծանր բառ մը:

ժըշտութեան սպարիզին մէջ գործող Վ. Աւար-
դապետը: Արեւելոս գնահատելի դիտաւորու-
թեանմ առանձին փայլ մը տուաւ մեր ազգային
գեղընէկ երաժշտութեան, որ ցայժմ գրեթէ
անյայտ կը մնար Նոյն իսկ Տայ ստուար գասա-
կարգին: Իւր այս գործունեութեան յարողու-
թիւնն էր, որ դրուատեօք որդուննց Հայ մա-
մուլը: Անահիտ ընտիր Հանդիսի մէջ (1907,
թիւ 6—9) իւր գեղընէկ երաժշտութեան
վրայ գրած հաստատեճ շնոր ուզեր, որ՝ Հայ
Քնար, ի՛ մէջ խոստացուած օւսումնասիրութեան
սեղը բռնէ: Այժմ գեղեցիկ, հմուտը՝ բայց
համառօտ հաստատեճ մըն է, ընտիր երկասիրու-
թեան մը նախաճաշակը տուող նախերկանք
մըն է:

Անցեալ տարի կոմիտաս Աւարդապետ,
իւր գեղընէկ Հայուն ամենաձեռնհաս թարգ-
ման՝ Եւրոպայ կարեւոր առիթներու մէջ ներ-
կայացին Հայու հարեւր եւ անպաճօճ կենաց
պատկերը՝ գեղընէկ հայուն զուարթ եւ կամոյթ,
սխուր եւ հառաչանաց ժամուճ հաւասարակէս
միմնջած սփոփիչ՝ խաղ, ելը: Իւր հայկական
արտով եւ ձայնով՝ խլից եւրոպացիներու սերն
ու համակրութիւնն զէպի տառակալ եւ
լքուած հայ ժողովուրդը. յայտմ է մանաւանդ
Վ. Աւարդապետի նոր եւ յաջող քայլերուն ար-
ժանիքը:

Ի հարկէ՝ Հայ Քնար, ով պակեց իւր
գործունեութիւնն, յորում ի մշտնջենաւորն
սպահովցց գեղընէկ հայուն սիրական միմունջ-
ներն. եւ որպէս զի նաեւ Տայ քաղաքացուն
եւրոպականացած ճաշակին գոհացում սոյ եւ
զանոնք յորգորեղանակիթթուուն ձայներէն իւր
եղբայր արտի սպաւորութիւնները քաղելու եւ
հայ ճաշակէն շտարանալու՝ երգերը գաշնակած
ալ է, որոնք դժբախտաբար հազիւ 12 հաս նն:

Սոյն կտորներն գաղղիբէն թարգմանելու
շատ դժուարին գործը, յանձն առած է ձեռն-
հաս գրիչն Պ. Արշակ Չորանեան, որ եւ մեծ
յաջողութեամբ կատարած է: Ի հարկէ այս-
պիսի թարգմանութեանց մէջ ամենաքաջ գրիչն
իսկ անճշտութենէ չի կրնար խուսափել, երբ
հայուն արտօնեալ բառին հանդէպ գաղղի-
բէնի բառ պակսի, այսպէս էլ 16 հայ. եր-
բառն զիմաց գրուած ըլնիս բառը որչափ որ
ալ ամենայարմար բառն է, սակայն ճիշտ չէ:
Երբ բառին գաղղիարի համար բաց ի անձրեւէ՝

եական է վաղանցով՝ առհասարակ մեղմ եւ ոչ
տաղտկացոցիչ գաղղիարը, մինչդեռ գաղ-
ղարը եղանակաւորեալ իմաստը չունի: Նոյնպէս
եւ էլ 20 (այս, սօ լաճ) սնուար, ժողովը-
դեան մէջ դժուարաւ, qui n'as pas plus de
maison, կը նշանակէ. ուստի որչափ ալ կազ-
մութեամբ որո՛ւս ուսուց ալ պակսի զէպերու
մէջ սակայն փաղաքշական շարամալութիւն
մըն է աւելի որո՛ւց ուսուց իմաստով:

Ընտրուած հաստատեճներու բովանդակու-
թիւնն առհասարակ «սարի եւ աբանի»,
բուած որոշ գասակարգի կը պատկանին: Ան-
շուշտ յարգոյ շնորհնակն յատուկ նպատակով
այսպէս ըրած է: Երգերը մեծաւ մասամբ, գար-
նան վերջերն գալարագեղ մարգագետիններն՝
ծաղիկ կամ բանջարեղէն ժողովը գեղընէկ
պարաւոր արտորոց սիրային միմունջներն են,
ամէնն ալ հասարակաց ընտրուիչ նկարագրով:
Գեղընէկ հայուն «խողերուն» այս փորթաթիւ
նմունջներն յիւրաքի իրաւունք կու տան մեզի
պարծելու, մեր նոնար հազոյն գասակարգին մէջ
սլոքած նուրբ ճաշակով, արեւելեան վառ խան-
դերով հիւսուած սիրուն փունջերուն քոյու-
թեան մըսոյ, որոնք իրենց այնքան կենդանի
եւ բնական պարզութեամբ եւ զարդարուն
գոյներով ոչ միայն մեր՝ բուսահայոցս գրա-
կանութեան՝ այլ նաեւ ընդհանուր ազգային
բանաստեղծութեան ամենաթանկագին գոհար-
ներն համարուելու արժանի են:

Անոնց երակաց մէջ Պողոթն երգոց փու-
լուսն արեւը շատ զիւրաւ կը նշմարուի, այն
խարու թեամբ միայն, ինչ որ կայ մեր նախնեաց
եւ մեր կենաց միջեւ: Դժբախտաբար մեզի
սպրիլ վիճակած է այնպիսի ժամանակ մը, որ կը
սպաննայ դարաւոր հարաւորահարեալ Հայու-
թեան եղգակն դարագրութի մը բանալ. ներ-
կային՝ արուեստակի մեր անարատ տարրը, եղ-
ծել ապականել ամէն նուիրական սովորոյթ եւ
բարոյք, թողով անսոսոյք եւ մուսլ սպագոյ
մը: Հարկ է փութալ համարել մնայուն շտե-
մարաններու մէջ մեր ամէն վտանգուած նուր-
բականն եւ ազգայինը իրենց բոլն երանգներով:

Այս վիճակ նպատակաւ մը ծառայ է՝ Հայ
Քնար, ը: Հրատարակութիւնը շատ մաքուր եւ
յաջող է. ձայնագրութենէ չհասկնալուս հա-
մար եղանակաց յարողութեան մասին կը թո-
ղում այլը խօսել, թէեւ եղանակներն մեծաւ
մասամբ ծանօթ են ինծի: Բան մը զոր մանաւանդ
կը անդրէ՝ Հայ Քնար, ն ընթերցողին ներքը՝
է բուն փափաք մը, նման բազմաթիւ հասար-

1 Հուսարածու գեղընէկ երգերի, գրի տաւ եւ
գաշնակց կոմիտաս Աւարդապետ: 40 45 էջ:

ներս մէջ անմահացած տեսնել կոմիտաս զարգացեալի անունն, որուն եւ յաջողութիւն կը մտնենք մեր ամրողը սրտով:

Հ. Ա. ԱՌԾՏԻՍԵԱՆ

4. ԱՌԱՔԵԼ ԵՒ ԲՈՐՈՅՁ ՄԻՆԵՐՅՈՒՄ

“ Հանդիսի ” անցեալ տարուայ Ապրիլ թուոյն մէջ յերես 108թ, 1393ին ընդօրինակեալ Ա. Երասմուսի մի համար գրեց Հ. Յ. Աճառեան. “ ԳԻՐԶ՝ Բարսեղ քահանայ, ծաղկող՝ Առաքել Իսահակոյ, ոչ սոսկ Իսահակոյ, այլ ի վեր քան զքահանայ՝ Եղիշիկոյ, զի ” Տէր Առաքեալն, զոր կը կարդանք ի Յիշատակարանին գրեւոյ ի թուին ՊԵՁ = 1407 և նոյն ինքն Առաքեալ՝ Եղիսկակոսն Սիւնեաց, որչ եղբայրն Բարսեղ քահանայ սպանուեր է յաթորինաց ի թուին ՊԵՐ = 1393. տեսէք “ Բարսեղ Սիւնեցի, եղբայր Առաքելի Սիւնեցոյ, ի Յոսիպին Հ. Յ. Յաշեանի, երեսք 312ա, 795ա, 969բ, 1018բ, եւ ի նորատիպ Ազատգիրս Առաքելի Սիւնեցոյ, զոր հրապարակեց Հ. Մկրտիչ Պոտուրեան, Ս. Ղազար, 1907 երեսք 229, 270, 321, 327: ԵՐԱՍՄՈՍ Ե. ԲԻՆԶԱՆԻՍԻՆ

5. ԼԵՍԻՐՈՅԱՆ ԿՈՐՈՒՄ ՄԸ

Կրիշիս վարժեցաւ Հայ եզական դէմքերու կորուստ ողբալու, անագորոյն բախտն ալ կը ձգէի կարծես նաեւ սրտերնիս ընտելացնելու հայ սարաբախտ իրակնութեան հետ: Վայ ըստարար ձիգեր: — Ար հայ սիրուը չի ցաւիր դառնապէս՝ Հայ լրագրութեան զարդին, մեծ հրապարակագրին՝ Արփիարեանի եղբրերգական մահուան վըայ, այն մահուան որ փութացուց զԱրփիար համախնդրու իւր նմաններու հետ, ուրուականացեալ նժարի մը մէջ՝ կշռելու հայուն բարոյականին սկսած մտանկութիւնն. — դժբախտ սկզբնաւորութիւն. . . :

Արփիար ծնած է 1850ին Սամսոնի մէջ. իւր ծնողաց Ալեքէն դէպի Կ. Պոլիս ճամբորդութեան ժամանակ կրթութիւնը ստացած է վեներտոյ արգիւնաւոր Մուրադ-Ռափայէլեան՝ ուրժարանի մէջ: Սոյն համետս ուսման ընթացքը՝ Արփիարի ի բնէ ընդմուտը մտքին ու սրտին մէջ կերտեց հասարակական-հրապարակական գործի վառվռուն նկարագիրը, զոր ցուցնել սկսաւ նոյն իսկ երիտասարդութեան սկիզբներն: Գր: Արծրունույ նմանելու զանքը, միեց զինքը Պոլսոյ երկրորդ Արծրունին ըլլալու: Եւ իրգե

ալ “ Մշակի, “ Արեւելքի մանկութեան օրերուն մէջ իւր ցուցած գործունէութիւնը եւ “ Մասիսի ” հրապարակ գալը, հիմնական ապագոյց էին իւր սապարեզին մէջ ըրած իսկապատեալ գիտութեան “ Հայրենիքի ” նմանորն խա արդէն փառաւոր պատին էր իւր նպատակին իրականացման, որ դժբախտաբար ժամանակին աննպաստ պարագայից մէջ երկար կեանք չունեցաւ: Առանձին նշանակութիւն ունի Արփիարի ժամանակամիջոցի մը գործունէութիւնը Պոլսոյ մէջ, երբ ինքն էր զեռուն հասարակական կեանաց կենդանուն ու զպահպանը:

Խոր ցաւ մը կ'ազդէ մանաւանդ “ Լուսաբերի ” եւ “ Շիրակի ” մէջ իւր օրինակելի գրքին բացակայութիւնը, որոնց երկուքին ալ խմբագրապետն էր:

Օտարութեան մէջ, պանդխտակից եղբայր ազի արտասուք ցօրուած՝ անգրան սարակաց ծաղկեպսակներու մէջ արիւնշաղարբ՝ գնաց հանգիստ օրոնելու օտար խոր հողին տակ, այն առեղծուածային անձնաւորութիւնն, որ զեռատակ էր սակայն ճիւղացնելու Հայ գրականութեան ալքատիկ շտեմարաններն, փայլ մը տալու անբախտ Հայութեան, որուն խղճի մտքը նուիրուած էր անբախտ Արփիարեանին:

Հ. Ա. ԱՌԾՏԻՍԵԱՆ

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹԻՒՆ

- ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ — Սարգիս Սրբեց. Սարաֆեան եւ իւր ժամանակը 1720-1775. 65: — ԲՈՒԶԻ ԾԵՐՅ. Ստեփան Բաշա Ալլախան. 67:
- ՄԱՍՏԻՍԱԳՐԱԿԱՆ — Ուխտանէս Եսիսկաղոս պատմագիր. 70: — Միկիթար Գօշ Դատաստանագիրը եւ Հայոց ինն թաղաքացիական իրաւունքը. 74: — Ցուցակ ձեռագրաց Թաւրիզի. 79:
- ԱՇՏՆԱՐԱԿԱՆ — Արաքացի մատենագրեր Հայաստանի մասին. 83:
- ԼԵՋՈՒՍԱՆԱԿԱՆ — Ստուգաբանական հետազոտութիւնը. 85:
- ՄԱՍՆԵՐՈՍՍԱԿԱՆ — Եւսիլ Լիւնն. 86: — Die Sprache der armenischen Zigeuner. 87: — Սոլախեան. Հաւաստնոյ օրինաց կամ ուղեցոյց. 89: — Meebithar's des Meistararzes aus Her „Trost bei Fiebern“. 90: — Առաքել Սիւնեցի. Աղանգերը. 92: + Հ. Թորոսյան. 92:
- ԱՅԼԻՆԱՅԻՆ — 3. Վզնիակ բան. 93: — 2. Գարապետ Վրդ. Աղբիւնուպոստիցի. 94: — 3. Կոմիտաս Վարդապետ եւ “Հայ Մատու. 95: — 4. Առաքել եւ Բարսեղ Սիւնեցի. 96: — 5. Լրագրական կորուստ մը. 96: +

ՀՐԱՏԱՐԱՆԻՉ ԾՈ ՊԵՏԱՊՈՒՆՆՏՈՒ ԽՊՐԱԿՈՐ

Հ. ԲՈՒՓՆԻՎ Կ. ՊՈՐՈՆՉ

Վ Ի Ե Ն Ե Ս, Մ Ի Թ Բ Ա Ր Ե Ն Ե Ց Գ Ա Ր Ա Ն